

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2013 | ÅRGÅNG 17

Bokförlaget THALES

FÖRESTÄLLNINGEN OM ATT mördare förtjänar att dö är kanske det vanligaste argumentet för dödsstraff. Även de som avfärdar retributivism som en orimlig uppfattning om straffets rättfärdigande måste samtidigt konfrontera faktumet att exempelvis Amerikas högsta domstol uppfattar vedergällning som ett rättfärdigande utav denna rättspraxis (McDermott 2002). Det är också en vanlig uppfattning bland filosofer att retributivism oftast implicerar dödsstraff.¹

Min avsikt med denna korta uppsats är att visa på att det är betydligt svårare att formulera ett retributivistiskt argument för dödsstraff än vad som först kan tyckas vara fallet. Det är dock viktigt att klargöra att retributivism inte är någon enhetlig teori. Istället kan den uppfattas som en teoribildning eller som ett forskningsprogram. Trots det kan två grundläggande antaganden åtskiljas: *förtjänst och proportionalitet* (Brooks 2012). Förespråkare av retributivism menar att vad som rättfärdigar straff är att den skyldige *förtjänar* att straffas, och då i *proportion* till det begångna brottet. Ju värre brott, desto hårdare straff.

Jag är inte den förste som försöker att påvisa de svårigheter retributivister har att argumentera för dödsstraff. Flera filosofer har hävdat att vi av retributivistiska skäl inte bör tillåta dödsstraff. Till exempel menar Thom Brooks (2012) att det alltid är svårt att fastställa moraliskt ansvar. Eftersom vi aldrig vet med säkerhet huruvida någon faktiskt förtjänar dödsstraff så bör retributivister vara varsamma och istället argumentera för att vi inte borde tillåta avrättningar i praktiken. De svårigheter som jag framförallt har i åtanke rörande retributivism och dödsstraff skiljer sig från dem som framhålls av Thom Brooks. Jag kommer istället att argumentera för att det är mycket svårt att fastställa på vilket sätt dödsstraffet kan anses vara en rättvis vedergällning. Av metodologiska skäl kommer jag här att begränsa mig till frågan om dödsstraff är ett rimligt och rättvist straff för mord.

Mina invändningar mot retributivism och dödsstraff fokuserar således på frågan om straffets proportion till brottet. Även om vi accepterar att den skyldige förtjänar att straffas så är det väldigt svårt att förklara på vilket sätt dödsstraff är proportionerligt till mord. Jag kommer att granska den kanske mest rättframma idén om vedergällning, nämligen talionsprincipen: öga för öga, tand för tand.² Det är dock inte uppenbart hur vi ska förstå denna princip. Jag kommer att gå igenom fyra möjliga tolkningar och visa på att ingen av dessa är särskilt övertygande. Dessa fyra är (1) en bokstavlig tolkning av principen, (2) en förståelse om att principen avser att den skyldige förtjänar att straffas till den grad som motsvarar den skada denne förorsakat, (3) tanken om att vi bör straffa den skyldige utifrån samma maxim som denna har handlat, och (4) tanken om att den skyldige mördaren har kränkt ett egenvärde.

Den bokstavliga tolkningen

DEN MEST RÄTTFRAMMA tolkningen av talionsprincipen är att den avser bokstavlig vedergällning. Detta verkar direkt implicera att dödsstraff är det proportionella straffet för mördare. Det är också någonting som jag tror en del kan uppfatta som väldigt intuitivt. Jag vill inte förneka detta, men vad som gör denna tolkning av principen problematisk är att den i många andra fall har orimliga konsekvenser. Dessa är välkända i den filosofiska litteraturen om straff (Zimmerman 2011; Lippke 2007; Boonin 2008), och förekommer framförallt i två olika former. För det första verkar principen uppmana till att vi ibland bör göra något som är moraliskt klandervärt och motbjudande. Bör staten, d.v.s. den aktör som rättmätigt får utdela straff, yrka på våldtäkt för våldtäktsmän? I vissa fall tycks implikationerna av denna tolkning av principen än mer märkliga. Förtjänar den som gjort sig skyldig till mordförsök att inte dödas direkt, utan att istället bli utsatt för ett mordförsök? Om jag har hållit en person ofrivilligt inlåst i min källare i sju dagar, förtjänar jag då en vecka på kåken? För det andra så tycks den bokstavliga tolkningen av principen implicera vedergällningar som är praktiskt omöjliga. Hur ska vi till

exempel straffa den som gjort sig skyldig till miljöförstörelse?³
Inget av dessa tycks helt rimligt.

Så fastän det känns rimligt att en bokstavlig tolkning av principen tycks implicera dödsstraff för mördare bör vi avfärda denna tolkning av principen eftersom den är uppenbart orimlig.

Förtjänst av motsvarande skada

ISTÄLLET FÖR EN bokstavlig tolkning kan vi tolka principen som en fråga om att den skyldige förtjänar att lida den skada som han eller hon själv åstadkommit för brottsoffret genom sitt handlande. Straffet ska stå i proportion till det lidande som brottsoffret har förorsakats. För att denna tolkning av principen ska vara rimlig bör då dödsstraff innebära lika mycket skada för den som avrättas som denna också själv åstadkommit. Denna omformulering tycks undgå mycket av den kritik som kan riktas mot den bokstavliga tolkningen av talionsprincipen.

Det är dock inte självklart att vår nu omformulerade talionsprincip implicerar dödsstraff. Det går att ifrågasätta om dödsstraffet står i proportion till det lidande som ett mord innebär. Ett sådant ifrågasättande har kraftfullt formulerats av Albert Camus:

Men vad är verkställandet av dödstraffet annat än det mest överlagda av alla mord, som ingen brottslings missgärning kan jämföras med, hur genomtänkt den än må vara? För att skapa jämvikt skulle det krävas att dödstraff utmättes för en brottsling som meddelar offret vid vilken tidpunkt han tänker ge honom en fruktansvärd död och sedan spärra in offret på nåd i månader. Ett sådant odjur påträffas inte i privatlivet (Camus 2008: 75).

En av Camus poänger verkar vara att dödstraff oftast är förenat med ett stort lidande för den dödsdömde. Att i vetskap om sin stundande avrättning behöva avvakta densamma kan därför innebära ett sådant lidande som, allt annat lika, är större än det som denne förorsakat brottsoffret. Ett möjligt sätt att försvara denna tolkning av principen gentemot Camus invändning är att den skada som förövaren förorsakat är en skada som går bortom den skada denne

förorsakat brottsoffret. Det kan också handla om skada för brottsoffrets anhöriga. Det är då rimligt att den skada som förbrytaren förtjänar är värre än den skada denne förorsakat brottsoffret allena. Detta tycks dock leda till andra problem, eftersom det implicerar att en del mördare förtjänar mer lidande än andra beroende på vem brottsoffret är och vilken skada som förorsakats dess anhöriga. Det är möjligt att detta ändå är en försvarbar och rimlig position, men jag tror de flesta vill göra gällande att mord alltid förtjänar samma straff oavsett vem det är som har blivit mördad. Det tycks också kunna implicera att det kan finnas fall där dödsstraff kanske inte är det straff som den skyldige förtjänar, då dennes mord inte åstadkom en lika stor skada som dennes dödstraff innebär.

Det är också möjligt att det går att tolka relationen mellan dödsstraff och mord väldigt annorlunda. Kan det vara så att dödsstraff innebär mindre skada för den som avrättats än för brottsoffret? Torbjörn Tännsjö tycks föreslå detta:

One idea would be to argue that capital punishment is cruel and unusual. It inflicts more harm than it avoids. The idea must be then, that the murderer suffers (much) more than his victims, when he is killed. This seems to be a nonstarter, however. The execution of the murderer can be painless and similar to euthanasia. It then means that the murderer gets a better death than most of us. Is the very fact that you will be killed by others, at a certain moment, terrible as such? No, it seems to me. Death may be unwelcome as such, but the fact that it takes place at a certain time, which you know of before it happens, and painlessly, should rather be a source of comfort than despair. It makes room for preparation, a review of your life, and a closing of relationships. Some people get the message from their *doctor* that they will soon die. It means that they have the same possibility to finalise their lives. This is usually seen as something positive. Some people think, when the doctor tells them that their illness is fatal and that an untimely death is what awaits them, ›Why did this happen to me?‹ The murderer has an advantage over them. He knows the answer to this question. (Tännsjö 2013: 485)

Jag anser att den bild som Tännsjö beskriver inte är helt övertygande, utan att Camus beskrivning är mer adekvat. Men om vi antar att Tännsjö har rätt så innebär även detta svårigheter för denna tolkning av talionsprincipen. För dem som vill argumentera för att dödsstraff är en rättvis vedergällning för mord.

Om vi ändå accepterar att dödsstraff kan förorsaka lika mycket skada för den skyldige som denne själv förorsakat finns fortfarande ett annat problem med denna tolkning. Det verkar som att flera sorters brott leder till samma skada även om vi ändå vill göra åtskillnad mellan dem vad gäller moraliskt klander och straff (Zimmerman 2011). Mord, vållande till annans död, och dråp leder alla till brottsoffrets död. I samtliga fall har en otrolig skada förorsakats. Det är också rimligt att anta att skadan till och med kan vara större vid en del fall av vållande till annans död än en del fall av mord. Anta att brottsoffret i det förra fallet är ett barn, medan det är en ensam gammal man i det senare etc. Jag tror dock att de flesta, även retributivister, anser att mord är mer klandervärt än vållande till annans död.

Handlingsmaximer

ISTÄLLET FÖR ATT förstå talionsprincipen bokstavligt eller som en fråga om motsvarande skada, kan vi förstå den i termer av maximer. Den gyllene regeln, att vi bör behandla andra människor som vi själva vill bli behandlade, kan ges en sådan tolkning. Att medvetet ta livet av en annan människa är att handla utifrån en maxim som också rättfärdigar att det är moraliskt tillåtet (och kanske också moraliskt påbudet) att avrätta personen i fråga. Tännsjö (2013) verkar tolka principen på ett liknande sätt när han skriver att:

Of course such a proportionate system of crime and punishment is difficult to work out in all details, but when it comes to premeditated murder it should not be too difficult to see what, according to this theory, the relevant kind of punishment should look like. Here something like the *lex talionis* is at work. The murderer has intentionally killed his victim. He has acted upon a maxim, according to which it is in order to kill. But then, out of respect

for him as an autonomous individual, he should himself be killed (Tännsjö 2013, 479).

Jag vill lyfta fram två svårigheter med denna förståelse utav principen. För det första är det svårt att avgöra vilken maxim den skyldige handlat utifrån. På samma sätt som Brooks (2012) argumenterar för att det kan vara svårt att fastställa huruvida någon är moraliskt ansvarig (d.v.s. om en person faktiskt *förtjänar* att straffas), så är det svårt att avgöra vilken maxim en person har handlat utifrån. Immanuel Kant menar av samma skäl att det är omöjligt att genom erfarenhet med full säkerhet fastställa huruvida någon handlar i enlighet med sin moraliska plikt (d.v.s. utifrån en vilja att dennes maxim upphöjes till allmän lag) eller om hennes handling enbart sammanfaller med vad plikten påbjuder (Kant 1998).

Den andra svårigheten beror på att det finns maximer som, även om vi kan fastställa dem, inte implicerar dödsstraff. Anta att en inbrottstjuv har gjort sig skyldig till mord, för att kunna tillgodogöra sig de föremål han avsåg att stjäla. I detta fall tycks förövarens maxim vara, »döda i den mån detta behövs för att tillgodogöra dig sådant du verkligen vill ha». Låt oss acceptera att förövaren själv förtjänar att behandlas enligt samma maxim. Implicerar det ändå dödsstraff? På vilket sätt kan verkställandet av dödsstraff ske utifrån denna maxim? Än mer, är det rimligt att den verkställande makten borde agera så? Jag tror att detta är orimligt.

En fråga om egenvärde

DEN SISTA TOLKNING av principen som jag kommer att diskutera utgår ifrån att individer har ett egenvärde. Vi kan då anta att vad som måste vedergällas när ett egenvärde kränks, är att motsvarande värde också kränks. Den som gjort sig skyldig till mord har då kränkt ett egenvärde, och har då försakat detta värde i sig självt, i det här fallet den skyldiges rätt till sitt liv. Jag tror att denna tolkning är den mest intuitiva. Den verkar visa på varför det är något särskilt moraliskt klandervärt med mord och varför just dödsstraff är en rättvis form av vedergällning.

En möjlig invändning mot denna tolkning är dock att förneka

att enskilda individer har ett egenvärde. En hedonistisk utilitarist skulle exempelvis argumentera att endast lycka har ett värde i sig självt. Men även om vi accepterar att människor har ett egenvärde är denna tolkning av *lex talionis* öppen för invändningar liknande dem som jag redan rest mot tolkningen av principen som en princip med avseende på motsvarande skadeverkan. Flera brott utöver mord leder till att en individs egenvärde har kränkts, såsom dråp och vållande till annans död. Skulle dessa verkligen också implicera dödsstraff? Ett möjligt sätt är att acceptera att så är fallet, men det tycks dock gå emot en stark intuition som jag tror många delar, nämligen att det är en stor skillnad mellan å ena sidan överlagt mord, och å andra sidan just dråp.

Slutsats

MIN AVSIKT MED denna uppsats har varit att argumentera för att det finns svårigheter med att formulera en rimlig retributivistisk proportionalitetsprincip som implicerar dödsstraff för mord. Jag har diskuterat fyra olika tolkningar av talionsprincipen, vilka alla bör avfärdas av olika anledningar. Jag är dock öppen för att det kan vara möjligt att ändå formulera en rimlig retributivistisk position som kan förklara varför dödsstraff kan vara moraliskt försvarbart. Min uppfattning är dock att detta är betydligt svårare än vad som först kan tyckas vara fallet och mitt syfte har varit att just peka på detta. Detta innebär heller inte att dödsstraff inte kan vara försvarbart ifrån andra moralfilosofiska perspektiv, till exempel utifrån konsekvensetiskt eller ett rättighetsetiskt synsätt.⁴ Jag har inte diskuterat dessa möjligheter här, även om jag tror att det finns skäl att tro att inte heller dessa strategier är framgångsrika.⁵

→

William Bülow är doktorand i filosofi vid Kungliga Tekniska högskolan.

Noter

1 Se till exempel Tännsjö (2013).

2 Denna rättsprincip brukar tillskrivas en väldigt lång historia. Enligt Rolf Hultberg är det första kända exemplet på Talionsprincipen Hammurabis lag, som i sin tur ska ha influerat författaren till den andra Moseboken (se Hultberg 2012, kap 1).

3 Denna invändning mot lex talionis har också påvisats av Michael Zimmerman (2011).

4 För den intresserade kan jag hänvisa till Torbjörn Tännsjö's kapitel »Capital Punishment» i *Oxford Handbook of Philosophy of Death* som diskuterar både konsekvensetik och rättighetsetik i relation till dödsstraff.

5 De argument och resonemang som jag presenterar i denna uppsats formulerades först under en avancerad kurs i praktisk filosofi om Dödandets etik vid Stockholms universitet vårterminen 2013. Jag är väldigt tacksam till Torbjörn Tännsjö och till Thomas Hartvigsson för synpunkter och kommentar på de argument som jag presenterar här. Tack även till Sven Ove Hansson och Magnus Jedenheim-Edling för kommentarer på preliminära utkast av uppsatsen. Jag vill också rikta ett tack till Michael Zimmerman som jag haft möjlighet att diskutera frågan med. Slutligen, tack till Rebecka O'Nils för skarpsinnig korrektur.

Referenser

- BOONIN, DAVID (2008) *The Problem of Punishment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BROOKS, THOM (2012) *Punishment*, London: Routledge.
- CAMUS, ALBERT (2008). *Tänkar om giljotinen* (1. uppl.), Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- HULTBERG, RALF (2012) *Vedergällningstanken: två idéhistoriska studier*, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, Göteborg.
- KANT, IMMANUEL & GREGOR, MARY (1998) *Groundwork of the metaphysics of morals*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LIPPKE, RICHARD (2007) *Rethinking Imprisonment*, Oxford: Oxford University Press.
- MCDERMOT, DANIEL (2002) »A retributivistic argument against Capital Punishment», *Journal of Social Philosophy* 32: 3, 317–333.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2013) »Capital Punishment», i Bradely, Ben; Feldman, Fred & Johansson, Jens (red.), *The Oxford Handbook of the Philosophy of Death*, Oxford: Oxford University Press, 475–494.
- ZIMMERMAN, MICHAEL (2011) *The immorality of punishment*, Peterborough, Ontario: Broadview Press.